

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»

ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

Heinrich Rickert τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg.
 — Karl Joël τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Basel. — Ernst Hof-
 fman τακτ. καθηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Erich Frank,
 τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg. — Guido Calogero τακτ.
 καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ρώμης. — Κ. Τριανταφυλλόπουλος
 τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. — August Faust ὑφηγ.
 τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Μιχ. Τσαμαδός. — Χ. Τζωρτζό-
 πουλος ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. — Franz Bœhm διδά-
 κτωρ τῆς Φιλοσοφίας. — Παν. Καλλιόπουλος ὑφηγ. Πανεπιστημίου
 Ἀθηνῶν. — Κωνσταντῖνος Τσαῦτσος ὑφηγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. —
 Ἰωάν. Θεοδωρακόπουλος ὑφηγ. Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

ΔΙΕΥΘΥΝΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

Ι. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ «Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΣ»

1931

A. Lalande: Les Illusions Evolutionnistes.

Υπὸ τὸν τίτλον «*Les Illusions Evolutionnistes*» ἐξεδόθη, πρὸ ὀλίγων μηνῶν, βιβλίον τοῦ γνωστοῦ γάλλου φιλοσόφου κ. André Lalande. Ὁ κ. Lalande ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν ἐκείνην τῶν φιλοσόφων, οἱ ὅποιοι ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὰς μεγάλας προόδους τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν κατὰ τὸν 19^{ον} αἰῶνα, συνειρμολόγησαν εἰς σύστημα τὰ πορίσματα αὐτῶν διὰ νὰ ἀποκτήσωσιν οὕτως ἐνιαίαν ἀποψιν τοῦ Σύμπαντος ἐπιτρέπουσαν τὴν ἀπὸ ταύτης ἐξήγησιν ὅλων ἀνεξεραίτως τῶν φαινομένων, τόσον τῶν ὄντων ὅσον καὶ τῶν συμβεβηκότων. Χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον τοῦ πνεύματος τούτου εἶνε ἡ αὐτόχρομα λατρεία πρὸς τὸ γεγονός, τὴν πείραν καὶ τὴν ἀπόδειξιν μὲ ἀπόλυτον πεποιθήσιν ἐπὶ τὴν ἐπιστήμην. Ἐνῶ ὅμως βάσις τῶν πλείστων συστημάτων ἦτο ἡ ἰδέα τῆς ἐξελιξεως καὶ ἡ πρὸς αὐτὴν συναφῆς ἰδέα τῆς προόδου, ὁ κ. Lalande στηρίζει τὸ σύστημά του ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς «διαλύσεως» ὡς ἀντιθέτου πρὸς τὴν ἐξέλιξιν. Τὸ ἄρτι ἐκδοθὲν σύγγραμμα τοῦ κ. Lalande εἶνε μία νεωτέρα ἐπεξεργασία τοῦ εἰς τὰ 1899 τὸ πρῶτον ἐκδοθέντος βιβλίου του ὑπὸ τὸν τίτλον «*La Dissolution opposée à l'Evolution dans les sciences physiques et morales*». Ὁ συγγραφεὺς στρέφεται κυρίως ἐναντίον τοῦ «νόμου» τῆς ἐξελιξεως, ἰδίᾳ ὑπὸ τὴν μορφήν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν λαμβάνει τὴν θεωρίαν ταύτην ὡς βάσιν εἰς τὸ φιλοσοφικόν του σύστημα ὁ Herbert Spencer. Ἀμφισβητῶν ὅτι πρόκειται πράγματι περὶ νόμου, καὶ ὅτι ἡ φορὰ ἐν τῷ κόσμῳ, φυσικῷ καὶ ἠθικῷ, εἶνε ἡ ἀπὸ «μιας ἀκαθορίστου ὁμοιογενείας πρὸς μίαν καθωρισμένην ἑτερογένειαν, μετὰ ὁλοκληρώσεως τῆς ὕλης», προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι, τόσον εἰς τὰς φυσικὰς ὅσον καὶ εἰς τὰς ἠθικὰς ἐπιστήμας, ὄχι μόνον δὲν ὑπερισχύει ἡ ἐξέλιξις, ἀλλὰ τοῦναντίον τὸ μεγαλειότερον μέρος καταλαμβάνει ἡ ἀντίθετος τάσις τῆς διαλύσεως ἢ μᾶλλον τῆς «ἐντροπῆς» (*involution*, ἐντροπή). Ἐντροπή σημαίνει τὴν μετάδασιν ἀπὸ τοῦ διαφόρου πρὸς τὸ ὅμοιον, πρὸς μεγαλειότεραν ὁμοιότητα, ἢ ὁποία πολλάκις συνοδεύεται ἀπὸ μίαν ἀπελευθέρωσιν ἀπέναντι τῆς

ὀργανικῆς ἐνότητος, σημαίνει τὴν ἀντίθετον πρὸς τὴν διαφοροποίησιν κατεύθυνσιν.

Ὁ κ. Lalande ἐξετάζει κατὰ πρῶτον τὴν κατεύθυνσιν τῶν φυσικῶν καὶ βιολογικῶν φαινομένων.

Α) Ὡς πρὸς τὰ φαινόμενα τῆς φυσικῆς παρατηρεῖ πρωτίστως ὅτι δὲν εἶνε ἀναστρεπτά. Πρῶτος ὁ Carnot εἶχε διατυπώσει τὴν ἀρχὴν ταύτην ὡς ἑξῆς: 1) Τὰ φυσικὰ φαινόμενα ἔχουν μίαν φυσικὴν κατεύθυνσιν. 2) Ἡ κατεύθυνσις αὕτη δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἀναστραφῇ εἰμὴ ἐὰν λάβῃ χώραν ἐπὶ ἄλλου τινὸς σημείου μία μετατροπὴ, φυσικῶς ἢ τεχνικῶς μὲ φυσικὴν κατεύθυνσιν, τοῦλάχιστον ἰσοδύναμος (εἶνε ὁ «δεύτερος νόμος τῆς θερμοδυναμικῆς» τοῦ Clausius). 3) Ἡ φυσικὴ κατεύθυνσις εἶνε ἐκείνη ἢ ὁποία ἐλαττώνει τὰς αἰσθητὰς διαφορὰς καὶ ἰδίᾳ τὰς ἀνισότητας τὰς ὑπαρχούσας ἐν τῇ διανομῇ τῆς ἐνεργείας ἐν σχέσει πρὸς τὰς μάζας (τὴν μετατροπὴν ταύτην ὁ Clausius ἀποκαλεῖ θετικὴν ἢ «ἐντροπήν»). Ἴδου καὶ τὰ παραδείγματα πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ἀνωτέρω: οἱ ἄνεμοι ἐν τῇ ἀτμοσφαίρᾳ, ὁ ῥοῦς τῶν ποταμῶν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς, οἱ πῆδακες, ἡ ἀνυψωτικὴ δύναμις τῶν ἀνελκυστήρων βασιζονται ἐπὶ τῆς αὐτομάτου τάσεως πρὸς ἰσορρόπησιν. Ἡ διανομὴ τῶν ὑγρῶν ἐντὸς συγκοινωνούντων ἀγγείων, ἢ τῆς θερμοκρασίας μεταξὺ γειτονικῶν σωμάτων ἐχόντων διάφορον τοιαύτην, ἢ αὐτόματος ἐξίσωσις ἠλεκτρικῶν ρευμάτων διαφόρου δυναμικοῦ ὡσάκισ τὸ ἐπιτρέπουν οἱ ἀγωγοὶ κλπ. — Τέλος ἔλαι αἱ μορφαὶ ἐνεργείας τείνουσι νὰ μεταβληθῶσιν εἰς θερμότητα· π. χ. ἡ κινητήριος δύναμις μιᾶς ἀτμομηχανῆς (συγκρούσεις, τριβαὶ κλπ.). Τὸ αὐτὸ φαινόμενον παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν χημείαν. Καίτοι ἡ «ἐκπύρωσις» αὕτη εἶνε πολὺ γενικὴ δὲν εἶνε ὁμῶς καὶ ἀπόλυτος· οὐχ ἦττον ἐν τῷ συνόλῳ τοῦ φαινομένου τῆς ἐξίσωσεως ἐπαληθεύεται τόσον ἐν τῇ φύσει ὅσον καὶ εἰς τὰς ἐφευρεθείσας ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου μηχανάς, ὅπου βλέπομεν τὴν τελικὴν μορφήν καὶ τύχην τῆς ἐνεργείας (τῆς θερμότητος τοῦ ἡλίου), τὴν ὁποίαν ἐναποθήκευσαν εἰς παλαιότερας ἐποχὰς τὰ φυτὰ διὰ τῆς χλωροφύλλης των.

Μακρὰν λοιπὸν ἀπὸ τοῦ νὰ κυριαρχῇ εἰς τὸν φυσικὸν κόσμον ἡ διαφοροποίησις, φαίνεται τοῦναντίον ὅτι ἡ ἀντίθετος κατεύθυνσις εἶνε ἢ μόνη γενικὴ τάξις τῶν μεταβολῶν, τὰς ὁποίας βλέπομεν ἐν αὐτῷ

καὶ ὅτι αἱ τυχόν παρατηρούμεναι ἐξαιρέσεις ἀφορῶσι φαινόμενα ἀπομονωθέντα διὰ τῆς ἀφαιρέσεως καὶ πρὸς τὰ ὅποια ἐξισοῦνται ἄλλα φαινόμενα, φανερά ἢ κεκρυμμένα, ἀντιθέτου κατευθύνσεως.

Β) Προβαίνων κατόπιν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν βιολογικῶν φαινομένων παρατηρεῖ ὅτι οἱ ζῶντες ὀργανισμοὶ μᾶς παρουσιάζουν ὡς κυριώτερον χαρακτηριστικὸν τὴν διατήρησιν τῆς μορφῆς καὶ τοῦ τύπου παρὰ τὴν ἀνανέωσιν τῶν ἀποτελούντων αὐτοὺς ὕλικῶν στοιχείων ἢ διὰ τῆς θρέψεως ἐκτελουμένη ἀφομοίωσις τῶν ἐξωθεν προσλαμβανόμενων ὕλικῶν ὄχι μόνον διατηρεῖ τὸν ὀργανισμόν, ἀλλὰ καὶ ἐπιτρέπει εἰς αὐτὸν νὰ αὐξηθῆ (ἔστω καὶ μέχρις ὀρισμένου ὀρίου). Ὡς πρὸς τὴν φύσιν τῶν βιολογικῶν φαινομένων ἐὰν τοῦτ. ἐξαρτῶνται ταῦτα ἀποκλειστικῶς ἐκ τῶν ἐπιστημῶν τῆς ἀνοργάνου φύσεως ἢ ἐὰν πρέπει νὰ ζητηθῆ καὶ ἄλλη τις ἀρχή, ὁ κ. Lalande φρονεῖ ὅτι τὸ πρῶτον, ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς «ἐξελικτικῆς μεθόδου» εἶνε πλάνη, τὴν ὁποίαν προτίθεται νὰ ἀποδείξῃ. Φέρων δ' ὡς παράδειγμα τὴν καρυοκίνησιν ἐνὸς κυττάρου καθὼς ἐπίσης καὶ τὰ φαινόμενα τῆς φαγοκυτταρώσεως, εἶνε τῆς γνώμης ὅτι τὰ φαινόμενα ταῦτα ἐκφράζονται καὶ ἐξηγοῦνται καλλίτερον ὡς ἐπιθυμίαι ἢ ἐνέργειαι ὁδηλαδὴ ὑπὸ μορφὴν ψυχολογικὴν παρὰ ὡς λειτουργίαι μαθηματικῆς μηχανικῆς. — Ἐκαστος ζῶν ὀργανισμὸς τείνει νὰ αὐξηθῆ καὶ νὰ πολλαπλασιασθῆ· ἐπειδὴ ὅμως αἱ τροφαὶ εἶνε περιορισμέναι κατὰ ποσὸν γεννᾶται ὁ μεταξὺ τῶν ἀτόμων ἀνταγωνισμὸς καὶ ὁ ἀγὼν περὶ ὑπάρξεως. Ὁ ἀγὼν οὗτος εἶνε δυνατὸν νὰ παραγάγῃ καὶ ἐξηγήσῃ τὴν ἐξέλιξιν, ἐρωτᾷ ὁ κ. Lalande; Ἡ ἀπάντησις εἶνε ὅτι τὸ φαινόμενον τῆς ζωῆς γεννᾷ ἀναγκαιῶς τὸν ἀγῶνα περὶ ὑπάρξεως καὶ πιθανῶς καὶ τὴν ἐξέλιξιν, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅμως νὰ ἐπιφυλαχθῶσι τὰ δικαιώματα τῆς διευθυνούσης δυνάμεως. Καίτοι εἶνε ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφανές ὅτι τὸ φαινόμενον τῆς ζωῆς ἔχει κατεύθυνσιν πρὸς τὴν ὁλοκλήρωσιν (τοῦ Spencer) τὴν διαφοροποίησιν καὶ τὴν αὐξήσιν τῆς ἀτομικότητος δηλ. πρὸς τὴν ἐξέλιξιν, οὐχ ἥττον δὲν ἐλλείπουσι καὶ ἐνταῦθα φαινόμενα ἐντροπῆς. Πρῶτον καὶ κύριον τοιοῦτον ἔχομεν τὸν θάνατον, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ διάλυσιν τῆς φύσεως. Οἷοσδήποτε ζῶν ὀργανισμὸς αὐξάνεται ἐπὶ τι χρονικὸν διάστημα, κατόπιν ἢ ζωτικὴ του εὐναμὶς ἐλαττοῦται βαθμηδὸν καὶ τέλος ἀποθνήσκει. Καὶ ἡ καλλιτέρα

δυνατή δίαιτα ὑπὸ τὰς ἀρίστας τῶν συνθηκῶν δὲν εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἀποτρέψῃ τὸ μοιραῖον τέλος. Ὡς ἀντίδοτον ἐναντίον τοῦ θανάτου ἢ τοῦλάχιστον ὡς προσωρινὴν θεραπείαν, δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὴν ἀναπαραγωγὴν ἢ ὀρθώτερον θὰ εἴπωμεν: ἡ ἐντροπὴ ἀποτελεῖ τὴν προσωρινὴν ταύτην θεραπείαν, διότι ἡ ἀναπαραγωγὴ δὲν λαμβάνει χώραν ἄνευ ἐντροπῆς. Ὑπὸ οἰανδῆποτε μορφὴν καὶ ἂν γίνεταί ἡ ἀναπαραγωγὴ, εἴτε διὰ σπόρων, εἴτε διὰ συζυγίας οἰουδῆποτε τύπου, ἀπὸ τῶν ἀτελεστάτων ὄντων μέχρι τῶν τελειοτέρων, μηδ' αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐξαιρουμένου, ἡ γονιμοποίησις πραγματοποιεῖται ἀποκλειστικῶς μεταξὺ κυττάρων μὴ διαφοροποιημένων. Ὅμοίως καὶ ἡ ἀναπλήρωσις ἀποκοπέντος μέλους ἢ ἡ ἴασις τραύματος γίνεται πάλιν ὑπὸ μὴ διαφοροποιημένων κυττάρων· τὰ διαφοροποιημένα κύτταρα καταστρέφονται. — Προκειμένου ὅμως περὶ τοῦ ἀνθρώπου εὐρίσκομεν καὶ ἄλλου εἴδους ἐντροπήν· τὴν φυσιολογικὴν τουτ. διάλυσιν, ἡ ὁποία συνοδεύει ἐν αὐτῷ τὴν μεγάλην ἀνάπτυξιν τῆς διανοητικῆς τοῦ ἐνεργείας· ἐννοεῖται ὅτι δὲν πρόκειται περὶ τῆς διανοητικῆς ἐνεργείας ἡ ὁποία ἀποτελεῖ οἶονεὶ προέκτασιν τῆς ὀργανικῆς ζωῆς, ἀλλὰ περὶ τῆς ἀνωτέρας τοιαύτης, ἡ ὁποία δὲν εἶνε μέσον ἀλλὰ σκοπός, περὶ τῆς πνευματικῆς ἐνεργείας τοῦ καλλιτέχνου, τοῦ ἐπιστήμονος, τοῦ φιλανθρώπου, τοῦ πολιτικοῦ κτλ. Αἱ διανοητικαὶ πρόοδοι τῶν ἀνθρώπων τούτων συνεπάγονται μεγαλειτέραν δξύτητα τῶν αἰσθήσεών των, ἀλλὰ καὶ μεγαλειτέραν εὐαισθησίαν εἰς τὸν πόνον καὶ τὴν ὀδύνην (τῆς ὁποίας μία μορφή εἶνε ἡ ἀπαισιοδοξία, ἐπὶ παραδ. τοῦ Schopenhauer, τοῦ Lamartine, τοῦ Leopardi, Hartmann, Alfred de Vigny, Wagner κτλ.). Ἡ εὐαισθησία ὅμως αὕτη εἰς τὴν ὀδύνην εἶνε ταύτοχρόνως καὶ ἐνδειξις κακῆς καταστάσεως κάποιας σωματικῆς λειτουργίας· ἐξ οὗ καὶ ἐλάττωσις τῆς ζωτικῆς δυνάμεως. Ἰδιαιτέρως καταφανὲς γίνεται τοῦτο εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς συγκεντρώσεως τῆς προσοχῆς, ἀπαραιτήτου διὰ πᾶσαν σοβαρὰν πνευματικὴν ἐργασίαν, ἡ ὁποία προκαλεῖ ἐπιδράδυνσιν τῶν σωματικῶν λειτουργιῶν (κυκλοφορίας τοῦ αἵματος, ἀναπνοῆς, πέψεως) καὶ πολλάκις καὶ παντελῆ αὐτῶν στάσιν. Ἡ πρόοδος τῆς πνευματικῆς ζωῆς ἐξασθενίζει τὰ ἐνστικτα τὰ ἐξυπηρετοῦντᾶ τὴν σωματικὴν ζωὴν, (τὸ ζῶον εἶνε εἰς θέσιν ἐξ ἐνστίκτου νὰ ἀποφύγῃ τὰ δηλητηριώδη

φυτά, ὁ ἄνθρωπος ὄχι). Ἡ ἀντίθετος ἄρα κατεύθυνσις πρὸς τὴν ἐν ἀρχῇ ὡς γενικὴν χαρακτηρισθεῖσαν εἶνε καὶ ἐν τῇ βιολογίᾳ φαινομενική, πάντως εἶνε μόνον μερική.

Εἰς τὸ τρίτον μέρος τοῦ βιβλίου του ὁ κ. Lalande θέλει νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ πνευματικὴ ἐνέργεια εἶνε φύσεως ἐντροπικῆς. Τὰ ψυχολογικὰ φαινόμενα, λέγει, παρουσιάζουσιν ἐν χαρακτηριστικόν, τὸ ὅποιον ἐλλεῖπει ἀπὸ τὰς ἐπιστήμας τῆς φύσεως· τὸ χαρακτηριστικόν τοῦτο εἶνε οἱ ἀξιολογικοὶ νόμοι. Ἐν διανοούμενον ὄν ἔχει πάντοτε ὑπ' ὄψιν του ἕνα λόγον τῶν πράξεών του, ἕνα λόγον διὰ τὸν ὅποιον προτιμᾷ μίαν πράξιν ἀπὸ μίαν ἄλλην ἐξ ἴσου δυνατῆν, διὰ τὸν ὅποιον θεωρεῖ μίαν πράξιν καλήν καὶ μίαν ἄλλην μὴ καλήν. Αἱ διευθύνουσαι τὰς ἀνθρωπίνους πράξεις ἰδέαι εἶνε αἱ τοῦ ἀληθοῦς (ἐν τῇ πεδίῳ τῆς διανοήσεως), τοῦ καλοῦ (ἐν τῇ πεδίῳ τῆς ἐνεργείας), τοῦ ὠραίου (ἐν τῇ πεδίῳ τῆς αἰσθήσεως). Οἱ κἀδήποτε πράξεις γενομένη με κατεύθυνσιν μιᾶς τῶν τριῶν τούτων ἰδεῶν γίνεται ἀφορμὴ προόδου τοῦ κόσμου πρὸς κατεύθυνσιν ἀντίθετον τῆς τῆς ἐξελίξεως, τουτέστιν ἐλαττώνει τὴν διαφοροποίησιν καὶ τὴν ἀτομικὴν ὁλοκλήρωσιν, παράγουσα ἀφομοίωσιν καὶ ἀπελευθέρωσιν. Ἡ πρώτη ταύτη ἀφομοίωσις εἶνε ἡ πρὸς διευκόλυνσιν τῆς συνεννοήσεως γενομένη (ἀκουσίως βεβαίως). Οἱ ἄνθρωποι ἀντιλαμβάνονται τῶν ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων κατὰ τρόπον διάφορον. Ἐὰν ἡ ἀντίληψις δὲν ἐτοποθέτει τὰ ἀντικείμενα ἔξω τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, θὰ ἦτο ἀδύνατος ἡ συνεννόησις διότι ἕκαστος θὰ ὠμίλει περὶ διαφόρων ἀντικειμένων. Τὸ ἔξω τιθέμενον ἀντικείμενον δὲν ἀνήκει εἰς κανένα, ἄρα ἀνήκει εἰς ὅλους μαζὺ καὶ ἡ συνεννόησις εἶνε δυνατή. Τὸ ἐσωτερικὸν συναίσθημα τοῦ χρόνου ἀντικατεστάθη ὑπὸ τῆς κινήσεως τοῦ μικροῦ δείκτου ἑνὸς ὥρολογίου κατὰ τόσας ἢ τόσας μοίρας. Τὸ αὐτὸ ἐγένετο διὰ τὸν χῶρον. Παντοῦ ἀφομοίωσις τῶν ἀτομικῶς διαφόρων καὶ ἀναγωγὴ αὐτῶν εἰς κοινὰ μέτρα. Αἱ ἀφηρημέναι ἐννοιαὶ καθὼς ἐπίσης καὶ αἱ κρίσεις, ἄνευ τῶν ὁποίων ἀδύνατος εἶνε ἡ γνῶσις, ἐνέχουσι τὴν παράλειψιν τῶν ἀτομικῶν διαφορῶν καὶ τὸν τονισμὸν τοῦ ὁμοίου. Τὸ αὐτὸ φαινόμενον παρατηρεῖται κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων. Εἰς τὰς ἐπιστήμας τὸ γενικὸν αὐτῶν κῶρος εἶνε τὸ μόνον των κριτήριον. Μία ἰδέα ἢ μία θεωρία θὰ

θεωρηθῆ ὡς ἐπιστημονική, ὅταν γίνῃ γενικῶς παραδεκτὴ παρ' ὄλων ἐκείνων οἱ ὅποιοι δύνανται νὰ ἔχωσι γνώμην. Ὅμοίως εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Ἡ φιλοσοφία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων δὲν εἶνε αὐτόχθων, δὲν ἐγεννήθη εἰς τὴν καρδίαν τῆς Ἑλλάδος· εἶνε τοῦναντίον ἡ ἀφομοίωσις πληθώρας τάσεων, αἱ ὅποια προήρχοντο ἐξ ὄλων τῶν μερῶν μὲ τὰ ὅποια ἦτο αὕτη εἰς ἐπαφήν: ἐκ τῆς Περσίας, τῆς Αἰγύπτου, τῆς Θράκης, ἐκ τῶν ἀρχαίων παραδόσεων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ ἀφομοιωτικὴ ἐργασία τοῦ ἑλληνικοῦ νοῦ ἔφερεν εἰς φῶς τὴν πλουσίαν φιλοσοφικὴν ἀνθησιν τῶν κλασικῶν χρόνων. Ἡ νεωτέρα φιλοσοφία ἀποτελεῖ ἐπανάληψιν τοῦ αὐτοῦ φαινομένου.

Εἰς τὴν ἠθικὴν βλέπομεν ὅτι οἱ κανόνες τῆς διαγωγῆς, οἱ ὅποιοι γενικῶς συνιστῶνται ὑπὸ τῶν ἠθικολόγων, ἔχουσιν ὡς βάσιν καθοδηγητικὰς κρίσεις ἀντιθέτους πρὸς τὰς ἀρχὰς μιᾶς συνεποῦς ἐξελέξεως· τὸ κυριαρχοῦν χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον των εἶνε ἡ ὑπεροχὴ τῆς ἀφομοιώσεως ἀπέναντι τῆς ὀργανώσεως. Εἶνε ἱστορικὸν γεγονός ὅτι ἐνῶ αἱ λογικαὶ ἀρχαὶ ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται κάθε σύστημα ἠθικῆς εἶνε ποικίλαι καὶ ἀσυμβίβαστοι, ὑπάρχει ἓνα στρῶμα «μέσων ἀξιωμάτων», ἐπὶ τῶν ὁποίων πραγματοποιεῖται σχεδὸν πλήρης συμφωνία· τὰ ἀξιώματα ταῦτα εἶνε τὰ δόγματα διὰ τὰ ὅποια δὲν ὑπάρχει ἀμφισβήτησις μεταξὺ «τιμίων ἀνθρώπων». Πρόκειται περὶ τῆς ἰδέας ὅτι ἡ ἠθικὴ εἶνε δεδομένη καὶ ὅτι ὅλα τὰ συστήματα ἠθικῆς ἀποτελοῦσιν ὑποθέσεις πρὸς συμπύκνωσιν τῆς ἠθικῆς ταύτης εἰς ἓνα ἐνιαῖον τύπον. Ὅλοι αἱ ἠθικαί, τόσον τῆς ἀρχαιότητος (στωϊκοί, ἐπικούρειοι), ὅσον καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων (Spinoza, Kant, Leibniz), συμφωνοῦσιν εἰς τὸ ὅτι ὁ ἐπιδιωκτέος σκοπὸς δὲν εἶνε ὁ τῆς ἀτομικῆς εὐτυχίας. Εἰς ὅλας τὰς ἠθικὰς συναντῶμεν τὴν καταδίκην τοῦ ἀτομικοῦ καὶ τῶν ἐνστίκτων του, ἡ δὲ ἐπίτευξις τοῦ σκοπούμενου δὲν σημαίνει διαφοροποίησιν ὀργανικὴν, ἀλλὰ τοῦναντίον ἐνότητα, ὁμοιότητα, ὁμόνοιαν. Ὁ χαρακτήρ οὗτος τῆς προσπαθείας πρὸς τὴν ταυτότητα εἶνε ζωηρότερον καταφανῆς ἐν τῇ ἠθικῇ τοῦ χριστιανισμοῦ· ἴσως μάλιστα εἶνε ὀρθὸν νὰ εἴπωμεν ὅτι αἱ διάφοροι φιλοσοφικαὶ ἠθικαὶ εἶνε τμῆμα μόνον τῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν. Βάσις τῆς χριστιανικῆς θρησκείας εἶνε τὸ «ἀγάπα τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν», ἄρα παραίτησις ἀπὸ τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος. χά-

ριν τῶν ἄλλων. «Πλησίον» δὲ δὲν εἶνε ὁ ἐξ αἵματος συγγενής, ἀλλ' ἐ συγγενής κατὰ τὸ πνεῦμα. Ἡ ἰδία προσπάθεια πρὸς τὴν ἐλάττωσιν τοῦ ἀνταγωνισμοῦ καὶ πρὸς τὴν ἀφομοίωσιν τῶν χαρακτηρηῶν ἀνευρίσκεται καὶ εἰς τοὺς διέποντας τὰς κοινωνικὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων κανόνας, ἤτοι εἰς τὰς συνηθείας καὶ τὸν συρμόν (μόδον) πανταχοῦ βλέπομεν ἀπομίμησιν, ἐξίσωσιν καὶ ἀφομοίωσιν.

Εἰς ἐκ τῶν κυριωτέρων λόγων τῆς ἐμφανίσεως καὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς καλλιτεχνίας εἶνε ἡ ἀνάγκη νὰ δοθῆ εἰς τὰ πνεύματα κοινὸν περιεχόμενον. Ὅμοια καὶ εὐρεῖα μὲν μορφῶσις εὐκολύνει τὴν ἄμεσον συκηνόησιν τὸ θέατρον καὶ αἱ ὠραῖαι τέχναι ἀποτελοῦσιν ἐπίπεδα εὐκόλου συκηνόησεως· ὡς πρὸς δὲ τὴν κατάταξιν τῶν ἔργων τέχνης ὑπάρχει, κατὰ τὴν κοινὴν γνώμην, καὶ τι τὸ θετικὸν καὶ μόνιμον. Ἡ τέχνη εἶνε προϊόν τῆς ἀτομικότητος, ἀλλ' οὔτε παράγει αὐτὴν οὔτε τὴν ἀναπτύσσει. Τίποτε βεβαίως δὲν εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἀντικαταστήσῃ ἓνα μέγαλον καλλιτέχνην, ἓνα Beethoven, ἓνα Michel-Angelo ἢ ἓνα Raphael· τὸ ἔργον τοῦ ὅμως θὰ εἶνε μέγα ὄχι μόνον ὅταν φέρει ἐν ἑαυτῷ στοιχεῖα κοινὰ εἰς ὅλα τὰ ἀνεπτυγμένα πνεύματα ἐνός πολιτισμοῦ, ἀλλ' ὅταν ἀνταποκρίνεται εἰς κάποιαν ἀνάγκην, εἰς κάποιον πόθον, εἰς κάποιαν ὑψηλοτέραν καὶ οὐσιώδη προσπάθειαν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ τέχνη εἶνε κατὰ ταῦτα ὁ σημασιφόρος τῆς ἐντροπῆς, ἀγγέλλει τὴν βασιλείαν τοῦ πνεύματος.

Προβαίνων εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν κοινωνικῶν φαινομένων (μέρος 4ον) ὁ κ. Lalande θεωρεῖ ὡς ἀνεπιτυχῆ τὴν παρομοίωσιν τῆς κοινωνίας πρὸς ζῶντα ὄργανισμὸν καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ παρατηρουμένου καταμερισμοῦ τῶν ἔργων πρὸς τὴν διαφοροποίησιν ἐν τῇ βιολογίᾳ. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνωτέρω ἐξετάζοντες τὰ πράγματα παρατηροῦμεν εἰς τὰς ἀρχαιοτάτας κοινωνίας, εἰς τὴν Αἴγυπτον, τὴν Περσίαν, τὴν Ἀσσυρίαν, τὰς Ἰνδίας, ἀντὶ ὁμοιογενείας καὶ ἀδιαφοροποιήσεως μίαν αὐστηροτάτην διάκρισιν τοῦ πληθυσμοῦ εἰς κλάσεις. Εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Ρώμην αἱ διακρίσεις εἶνε ἤδη σημαντικῶς ἠλαττωμένα, καίτοι ὑφίσταται πάντοτε ἡ μεταξὺ τῶν ἐλευθέρων καὶ δούλων. Ὁ χριστιανισμὸς ἐπέφερε μεγαλύτεραν ἰσοπέδωσιν, ἐνῶ οἱ νεώτεροι χρόνοι δεικνύουσι μίαν γενικὴν ἀφομοίωσιν καὶ ἐξίσωσιν ὅλων τῶν τάξεων. Ὑπάρχει μὲν ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων ἐν τῇ σημερινῇ κοινωνίᾳ, ἀλλὰ τίποτε δὲν

ἐμποδίζει τὸν ἐργάτην νὰ γίνῃ ὑπουργός, ἐὰν ἔχῃ τὴν ἱκανότητα, πρᾶγμα ἀδύνατον εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους· ἐπὶ πλεόν αἱ διακρίσεις αὗται δὲν εἶνε κληρονομικαί, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι εἰς τὴν ἀρχαίαν Αἴγυπτον καὶ ὅπως συμβαίνει τοῦτο ἀπολύτως εἰς τὰ διαφοροποιημένα κύτταρα ἐνὸς ζῶντος ὀργανισμοῦ.

Ἄνάλογος πρὸς τὴν διάλυσιν τῶν κοινωνικῶν τάξεων ὑπῆρξε καὶ ἡ τῆς οἰκογενείας ἐξεταζομένης ὡς ζώσης ἐνότητος καλῶς ὁλοκληρωμένης καὶ ἀποτελουμένης ἐκ στοιχείων διαφοροποιημένων. Ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης βεβαιοῦν ἔτι τὸ κύριον στοιχεῖον τοῦ πολιτισμοῦ τῶν βαρβάρων τῆς ἐποχῆς του εἶνε ἡ πατριαρχικὴ οἰκογένεια. Ἡ παλαιὰ διαθήκη μᾶς παρουσιάζει τὸν ἐβραϊκὸν λαὸν ὡς διαβιοῦντὰ ὑπὸ ὁμοίας συνθήκας. Ἡ κατάστασις αὕτη εἶνε λοιπὸν πολὺ ἀρχαία καὶ ὁμοιάζει πρὸς τὸν τρόπον διαβιώσεως ὠρισμένων ἀνωτέρων σπονδυλωτῶν. Ἡ προέλευσις τῆς οἰκογενείας πρέπει ἀνατιρρητῶς νὰ ἀναζητηθῇ εἰς τὴν φυσικὴν ἰσχὺν τοῦ ἄρρενος ἄρα εἰς τὸν ἀνταγωνισμόν. Καθ' ἣν στιγμὴν τὸ πρῶτον εὐρίσκομεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὴν πατριαρχικὴν οἰκογένειαν ἀποτελεῖ αὕτη κόσμον κλειστόν, περιλαμβάνοντα ὅλα τὰ μέλη, ζῶντα καὶ νεκρά· ἕκαστον τῶν μελῶν ἔχει ὠρισμένα καθήκοντα, ὅλοι ὑπακούουν εἰς μίαν θέλησιν. Πᾶς μὴ ἀποτελῶν μέρος τῆς οἰκογενείας εἶνε ξένος καὶ ἐχθρὸς (hostis)· ἡ οἰκογένεια ἔχει ἴδιον χῶρον καὶ ἴδιαν θρησκείαν. Τὸ ἄστυ, ἡ ἀρχαία πόλις, ἀποτελουμένη ἐκ τοιούτων οἰκογενειῶν ἔχει τὰ αὐτὰ χαρακτηριστικά. Τὸ πᾶν ἀνήκει εἰς τὸ σύνολον καὶ ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου εἶνε ἀνύπαρκτος καὶ μάλιστα ἄγνωστος. Αἱ διαδοχικαὶ ἐπαναστάσεις ὁμῶς ἀνατρέπουσι τὴν κατάστασιν ταύτην· ἡ ἀπολυταρχία τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας καταργεῖται· οἱ δοῦλοι καὶ πελᾶται ἀποκτοῦν δικαίωμα ἰδιοκτησίας, ὁ λαὸς ἀποκτᾷ πολιτικὰ δικαιώματα (νόμοι τοῦ Σόλωνος καὶ τοῦ Κλεισθέτους διὰ τὰς Ἀθήνας). Εἰς τὴν Ρώμην τὰ πράγματα ἀκολουθοῦσιν ἀνάλογον φορὰν. Ἡ μεσαιωνικὴ οἰκογένεια γεννηθεῖσα ὑπὸ ὁμοίας συνθήκας ἠκολούθησε τὴν αὐτὴν πρόοδον καὶ τύχην. Ἡ γενίκευσις τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, ἡ ἰσότης τῶν κληρονομικῶν δικαιωμάτων, ἡ ἀφομοίωσις, ἀπὸ ἀπόψεως κοινωνικῆς θέσεως καὶ δικαιωμάτων, τῆς γυναικὸς πρὸς τὸν ἄνδρα ἔφεραν εἰς τὸν οἰκογενειακὸν θεσμόν μίαν γενικὴν ἰσοπέδωσιν.

Ἡ ἀντίθετος αὕτη πρὸς τὴν ἐξέλιξιν κινήσεις δὲν περιορίζεται μόνον ἐντὸς τῶν κρατῶν, ἀλλ' ἐκτείνεται καὶ ἐπὶ τοῦ διεθνοῦς πεδίου. Ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς συναντήσας τὸν τόσον διάφορον πρὸς αὐτὸν ῥωμαϊκὸν τοιοῦτον συνεχωνεύθη πρὸς ἐκεῖνον μέχρι τοῦ σημείου νὰ ἀποτελέσῃ ἓνα καὶ μόνον εἰς τὰ ὄμματα ἡμῶν τῶν νεωτέρων. Τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος εἶνε μία ἀπόδειξις τοιαύτης ἀφομοιώσεως διαφόρων κρατῶν· ἡ δὲ ἐδαφικὴ ἐξάπλωσις τῆς λατρείας διαφόρων θεοτήτων τῆς ἀρχαιότητος ἀποτελεῖ ζωηρὰν παράστασιν τῆς τάσεως ταύτης. Εἰς τὰ νεώτερα κράτη ἡ ἀφομοίωσις δὲν περιορίζεται εἰς τὴν θρησκείαν. Ἡ ἀφομοιωτικὴ τάσις παρατηρεῖται εἰς τὴν πολιτικὴν (συνταγματικὸν πολίτευμα), τὴν δικαιοσύνην, τὴν διοίκησιν, τὴν βιομηχανίαν, τὸ ἐμπόριον, τὸν στρατὸν, τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας. Ὁ κοινωνισμὸς ἀσκεῖ ὁμοίως ἀφομοιωτικὴν ἐπιρροήν. Ἐπὶ τοῦ οἰκονομικοῦ πεδίου ἡ τάσις εἶνε ἀκόμη καταφανεστέρα (τιμαὶ διεθνεῖς κτλ.). Εἶνε ἀληθὲς ὅτι τὸ ρεῦμα τοῦτο περιορίζεται εἰς τὰς ἀνεπτυγμένας τάξεις· ἀλλὰ ὅλα τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα ἔχουσι τὴν ἀπαρχὴν των εἰς ὀλίγα πρόσωπα καὶ κατόπιν γενικεύονται.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων συνάγει ὁ κ. Lalande τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ μονισμὸς ἐπὶ τῇ βάσει τῆς θεωρίας τῆς ἐξελίξεως εἶνε ὑπόθεσις ἀνεπαρκῆς· οὔτε ἐν τῇ φυσικῇ, οὔτε ἐν τῇ βιολογίᾳ καὶ ἰδιαιτέρως προκειμένου περὶ τοῦ ἀνθρώπου, οὔτε ἐν τῇ κοσμολογίᾳ εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἐξηγήσῃ πόθεν προήλθεν ἡ πρώτη ἀντίθεσις ἄνευ τῆς ὁποίας δὲν εἶνε νοητὴ ἡ ἐγκατάλειψις τῆς καταστάσεως τῆς ὁμοιογενείας. Θεωρεῖ ἄρα ἀπαραίτητον νὰ δεχθῶμεν δυαδικὴν βᾶσιν.

Τὸ βιβλίον τοῦ κ. Lalande εἶνε ἐκτάκτως ἐνδιαφέρον καὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐν αὐτῷ ἀναφερομένων γεγονότων καὶ ἐπιχειρημάτων καὶ διὰ τὴν κριτικὴν τῶν ἀντιθέτων πρὸς τὴν ἰδικὴν του θεωριῶν (1).

M. T.

(1) Ἄλλα ἔργα τοῦ κ. Lalande : Vocabulaire technique et critique de la philosophie 2 τόμοι. — Precis raisonné de morale pratique. — Lectures sur la philosophie des sciences. — Les théories de l'induction et de l'experimentation. — Quid de mathematica, tam naturali quam rationali senserit Baconus Verulamius.